

Acta medico-historica Rigensia (1994) II: 271–280

DOI: 10.25143/amhr.1994.II.20

EDUARDS SMILTENS

MEDICĪNAS VĒSTURES TREŠĀ ATMODA

PROFESORAM PAULAM STRADIŅAM

(1896.17.I – 1958.14.VIII)

1991. GADĀ BŪTU DEVIŅDESMIT PIECI

Redakcijas piezīmes

Šajā krājumā publicēti pazīstamā latviešu urologa un medicīnas vēsturnieka *Dr. med. h. c. E. Smiltēna* raksti, kurus viņš sarakstījis 1991. gadā un nodevis prof. J. Stradiņam viņa personiskajam arhīvam.

E. Smiltēnu mūža pēdējā gadā nodarbināja medicīnas ētikas un tradīciju problēmas, it īpaši Latvijā, arī paša izgudrojumu prioritāte, křemta neaizstāvētā doktora disertācija, ko daži vadošie Maskavas urologi subjektīvu apsvērumu dēļ bija kavējuši virzīt aizstāvēšanai. Šiem rakstiem ir atmiņu raksturs, tie ir pieredzes bagāta ārsta pārdomas par medicīnu. Tiem, neapšaubāmi, ir kultūrvēsturiska nozīme, it īpaši tāpēc, ka šie raksti sacerēti Latvijai tik liktenīgajā 1991. gadā. 1992. gada 7. janvārī Latvijas Zinātņu akadēmijas prezidijs pēc ZA Ķīmijas un bioloģijas nodaļas ierosinājuma piešķīra Eduardam Smiltēnam *Dr. med. h. c.*, ņemot vērā viņa nopelnus Latvijas uroloģijas attīstībā un autora veikto oriģinālpētījumu nozīmību šajā nozarē.

MEDICĪNAS VĒSTURES TREŠĀ ATMODA

1991. gada janvārī atzīmēsim mūsu neaizmirstamā skolotāja izcilā ķirurga prof. P. Stradiņa 95. dzimšanas dienu. Pieminot 1896. gadu, es vienmēr šā skaitļa iegaumēšanai studentiem un ārstiem atgādinu, ka 1869. gadā ir dzimis prof. P. Stradiņa izcilais skolotājs prof. S. Fjodorovs. Kaut arī 95 gadi nav "apaļš" skaitlis, ko nav pieņemts atzīmēt, tomēr es tam nepieķritu, jo par prof. Stradiņu vienmēr var runāt un ir jārūnā, it sevišķi laikā, kad mēs vienlaikus ar lieliem sasniegumiem medicīnā, esam nonākuši pie tā, ka saka un raksta: "ārsts jūms nevar palīdzēt" vai pat – "ārsts jūms kaitē". Domāju, ka šādas koncepcijas pamatojums daļēji ir arī pašu ārstu dažāda veida jaunas atziņas. Visas jau šajā rakstā nevaru aplūkot, bet vismaz par vienu atziņu, manā uztverē visvienkāršāk izpildāmo *pro medicum* un saistītu ar medicīnas vēstures atdzimšanu, gribētu izteikt ne vien savas, bet arī sabiedrības domas – runa ir par ārstastāju.

Žurnālos mums ārstu rāda sena ārsta tērpā. Man uz visu mūžu atmiņā ir bērnībā lasītās "Jaunības Tekas", kurās ārsts bija zīmēts kā tāda noslēpumaina persona, pret kuru izjuta ne tikai respektu, bet pat zināmas bailes. Vismaz manā bērna skatījumā. Atceros, kad māte mājās gaidīja ģimenes ārstu Dr. Lēvensonu, viss tika kopts un kārtots. Un pats galvenais – roku mazgāšanai tika nolikta jauna bļoda, ziepes un dvieļi. Vispirms Lēvensons kārtīgi nomazgāja rokas, bet māte viņam blakus stāvēja ar dvieļi rokās. Tad ārsts apsēdās pie gultas, izņēma no savas ārsta somiņas – tipiska "čmodāniņa" – kaut kādas caurulītes (fonendoskopu), turēja un rīvēja tās plaukstās (sildīja) un uzmanīgi uz klausīja mātes stāstīto par slimību, un tikai tad rūpīgi izmeklēja. Kaut arī sāpēja kakls, ko viņš rūpīgi apskatīja, liekot teikt "ā", aptaustīja rajonu ap ausīm un pakakli (limfmezgli), obligāti izklausīja arī plaušas, atkal lika teikt "ā", pēc tam izklausīja un bija jāsaka "trīsdesmit trīs". Visbeidzot iztaustīja arī vēderu. Un tad bija saruna ar māti – lēna un nesteidzīga. Pēc tam zvanija uz aptieku un jautāja, vai ir tādas un tādas zāles, un teica mātei, ka tās ir Ziloņa aptiekā (tolaik katrai aptiekai bija savs nosaukums, ne tikai kaut kāds skaitlis). Māte nekad neskraidīja pa aptiekām meklēt zāles. Vienīgais, kas mātei nepatika, bija tas, ka Lēvensons pirms mājās iešanas vienmēr zvanija uz mājām ar vienu un to pašu jautājumu – vai viņu kāds neesot meklējis. Jā, nepatika – saprotu kāpēc, jo tas bija laiks, kad katra telefona saruna maksāja santimus. Bet māte nebija skopa – gada beigās Lēvensonam dāvāja uzkrājušos neizlietotos slimokasu sarkanos taloniņus – nu, kas par to, lai saņem to naudiņu, labi, ka mums tie nebija vajadzīgi. Patika, ka Lēvensons par mums visu zināja, nekādas kartes nerakstīja, ja vien kaut ko savā piezīmju grāmatiņā un aizejot noteica – ja nav labāk, tūlīt piezvaniet – būšu klāt. To atceros arī tadēļ, ka Lēvensons pie mums atnāca kārtīgi sagērbies, pat kreklis bija ar "štulpēm", kājās galošas, mētelis tāds, ka māte to lika uz "vešalkas" – drēbju pakaramā.

Kā kuriozu atceros gadījumu, kad mana tēva māsa Rūjienā bija saslimusi ar tādu "tauriņu" uz sejas un viņai bija norunāta vizīte pie tolaik slavenā ādas ārsta Dr. Branta. Ārsta kabinetā bija tik spidīgs parkets, ka tantiņa man pieķērs tik stipri, ka abi sagriļojāmies kā uz ledus. Tantiņa piegāja pie lepnā rakstāmgalda un grasījās dakterim nobučot roku, bet viņš roku atrāva. Bet to gan dzirdēju un mūžam neaizmirsīšu – "cienīgs, žēlīgs daktera lielskungs".

Man atmiņā no pamatskolas gadiem arī kāda vācu autora stāsts par vienkāršu drēbnieku, kas stacijā bija sajaukts ar patiesi gaidīto vareno birģermeisteru tikai sava kārtīgā apģērba dēļ. Tadēļ stāstīnam virsraksts – *"Kleider machen Leute"*.

Jūs man jautāsi, kāds tam sakars ar medicīnas vēstures trešo atmodu? Bet es jums atbildēšu – ka ne jau tikai tām gadu simteņiem vecām gravirām jārunā uz mums, tās bieži neko neizsaka. Jā, ir bijis, un tālāk?

Mums šajā trešajā medicīnas atmodā jāakcentē notikumi medicīnā kaut vai pusgadsimteni pirms mūsu dienām, jāpadomā par jaunās medicīnas koncepcijas izstrādātājiem un šajā virzienā nevajadzētu aizmirst arī pašu ārstu. Es gribētu akcentēt ārsta cieņu, stāvokli sabiedrībā, viņa zināšanas un vēlēšanos tās padziļināt, arī tādā jautājumā kā ārsta ārējais izskats – tā a p g ē r b s.

Es atceros tikai vienu ārstu, kas pirms pusgadsimta ziemā centās staigāt ar pliku galvu, bet neredzēju neviena, kas darbā vai sabiedrībā būtu staigājis ar "vaļēju rikli", kaut kādā vēja jakā, džinsos, bieži "nospekotos" un atlocītiem galiem, kaut kādās "bitlovkās", "krosenēs", "porgās" utt. Protams, mode mainās. Var jau būt, ka kaut kur Rietumos kāds ārsts tā arī staigā, bet vai tad mums viss ir jākopē? Es teiktu, tikai to labāko vajadzētu pārņemt.

1968./69. gadā man bija iespēja apmeklēt 12 ASV klinikas un ofisus, nupat biju Zviedrijas slimnīcās un – teikšu, ka man nebija jājauc, ar ko es runāju. Nodaļas vadītājs, klinikas vadītājs pat nebija priekšā jāstāda.

Kā ārsta cieņas apliecināšanu mūsdienās atceros neaizmirstamo Dr. Žukovskas "varoņdarbu" Majoru tirgū. Kāda sakņu pārdevēja, uzzinājusi, ka viņa pārdevusi saknes ārstei, tūlīt sāka sūdzēties par savām kaitēm un lūdza turpat uz vietas uzrakstīt recepti. Dr. Žukovska neapmuls un teica: "Lūdzu izģērbaties, lai varu jūs izmeklēt!" – "Ko? Šeit, tirgus laukumā izģērbties?" – Un Dr. Žukovska ar paceltu galvu aizgāja projām. – "Paldies!"

Lūdzu mani nepārprast – es neesmu pret džinsiem, šorti, vēja jakām utt., bet viss savā vietā un savā laikā. Par to visu es rakstu tādēļ, ka šī rekomendācija ārsta cieņas atgūšanā ir realizējama bez jebkādam grūtībām.

Ar ārsta cieņas saglabāšanu medicīnas trešajā atmodā saistās arī vēl nepabeigtā diskusija par Hipokrata zvērestu. Vispirms gribētu šīs nekam nevajadzīgās diskusijas turpinātājiem atgādināt, ka nav lojāls stāvoklis, ka diskusijas vadītājs ir proponējamā jaunā Ārsta zvēresta (ceru, ka to autora vārdā nenosauks!) autors. Un, ja jau diskusija, kādēļ nevarētu publicēt pašu diskutētāju domas, nevis tikai to interpretāciju?

Domāju, ka Hipokrata (grieķu valodā raksta ar diviem "p") vārda rakstība ar vienu burtu "p" latīņu un latviešu valodā, pieļauj arī šo zvērestu tulkot un lasīt gan latīņu, gan latviešu valodā (sk. zvēresta tekstu Latvijas Medicīnas akadēmijas vestibilā). Medicīnā taču ir ļoti daudz vārdu grieķu valodā. Man, kā medicīnas fakultātes studentam, iemācīja, ka latīņu valodā raksta normu, bet grieķu valodā – patoloģiju. Lai mani atkal nepārprastu, atzīmēšu kaut šādus elementārus piemērus: *ventriculus* – *gastritis*; *lien* – *splenomegalia*; *uterus* – *endometritis*; *testis* – *orchitis*; *ren* – *nephritis*. Un te es gribētu akcentēt, ka kaut vai no šī viedokļa Hipokrata zvērests nav patoloģija un tādēļ tā lasīšanai nav vajadzīga grieķu valoda, bet vai nu latviešu valoda vai latīņu valoda – *lingua latina pro medicus*.

Oponenti, kas ir pret Hipokrata zvērestu, pārmet viņam ķirurģijas ignoranci (žultsakmeņu izņemšana uzticēta amatniekiem, bet ne ārstiem, kaut gan pareizi norādīts, ka nepieciešama atbilstoša kvalifikācija). Kļūda ir tā, ka Hipokrata zvēresta tekstā – "Nekādā gadījumā es neizdarišu griezienus akmeņu slimniekiem, ļaujot to izdarīt šā amata pratējiem" – nav runa par žultsakmeņiem, bet gan urīnpūšļa akmeņiem. Kā zinām no uroloģijas vēstures jau 5. gs. pirms Kristus dzimšanas urolitotomijas pionieris bija Shusruta Indijā (*Shusruta of India, Pioneer in vesicolythotomia*: Saki Das-Urology, 1884. – Vol.XXII. – Nr.3). Akmeņu izņemšanu no urīnpūšļa izdara ar griezienu starpenē un to patiešām izdara speciālisti litotomisti. Par šo litotomistu darbību aprakstīts arī grāmatā par uroloģijas vēsturi (*Gasparjan A.M. u.c. Očerki po istorii okečestvenoj urologii. – Ļeņingrada, 1971*), arī vēl citās grāmatās. Rakstā "Par mīzālpūšļa akmeņu ķirurģijas vēsturi" V.Goldbergs (Padomju Latvijas Ārsts. – 1940. – Nr.2) atzīmē, ka: "*Corpus Hippocraticum*" aprakstīta mīzālpūšļa akmeņu slimība un tās terapija ar perineālo griezienu. Hipokrats (apm. 460—377 pr. Kr.), kas ir Platona laikabiedrs, pats šo operāciju tomēr nav izdarījis. Hipokrata zvērestā, kas pārņemts no agrākā laikmeta, kā vienīgā slimība minēti mīzālpūšļa akmeņi. Nākamie ārsti zvērē "pie Apolona, Asklēpija, Higiejas un Panacejas", piesaucot dievus un dievietes par lieciniekiem, ka nenodarbosies ar pūšļa-akmeņu ķirurģisko ārstēšanu. Zvēresta 5. punktā teikts: "Mīzālpūšļa akmeņu slimniekiem nekādos apstākļos negribu izdarīt griezienu, bet atstāt to vīriem, kuru amats tas ir". Tālāk V.Goldbergs atzīmē, ka nav zināms, kādēļ sengrieķu ārsti pat apm. pirms 2000 gadu nav izdarījuši perineālo cistolitotomiju. Es uz to atbildēju tā: litotomisti bija speciāli trenēti, zināmā mērā ar drosmi un praksi apveltīti cilvēki, kas šo operāciju izdara kā teātri, ļaužu ielenkumā. Domāju, ka arī mūsu laikā nez vai atradīsim tādu ķirurgu, kas starpenē iedurtu garu dūci, gar to ievirzītu garu, tievu stangu, satvertu akmeni un iesviestu to apkārt stāvošā ļaužu pulī. Pie šīs Hipokrata zvērestā aprakstītās vienīgās slimības – pūšļa akmeņu slimības – gribētu vēl komentēt, ko šodien aizmirst – urinceļu akmeņi, t.sk. arī nieru un urīnvadu akmeņi, jāārstē speciālistam, kas prot tos ne vien drupināt, bet arī novērst visas iespējamās komplikācijas.

Hipokratu es aizstāvu arī tādēļ, ka nodzīvojis garu mūžu – 83 gadus, viņš devis arī vērtīgas, līdz pat mūsu dienām neizzudušas gudrības:

- katram, kam ievainotas smadzenes, sirds, plaušas un arī urīnpūslis – tas viss ir nāvējoši (*vulneratio cerebri, cordis, pulmonum, vesicae urinariae mortiferi est*);
- veci slimie ar aizcietējumiem, asins un urīna trūkumu (*senes obstipationibus, ischaemia, ischuria laborant*);
- veci urīnē uz savu ikšķi (*senex in pollicem suum mingit*);
- urīnpūšļa slimība sākas jau ar mātes pienu (*morbi mictualium viarum iam cum lacte matris incipiunt*);

— nekādā gadījumā es neizdarišu griezienu akmeņu slimniekam, ļaujot to darīt šī amata pratējam (*nullo modo calculatione laborantes ipse sacebo delegans id facere eius rei peritis*).¹

Grāmatā "*Sovetskij enciklopedičeskij slovarj*", (Maskava, 1980) 311.lappusē par Hipokrātu ir šādas rindas (tulkojums mans): "Ar Hipokrata vārdu saistīts priekšstats par augstu morālisku izskatu un ētisku paraugu ārsta uzvedībā ... Hipokrata zvērestā isi un koncentrēti formulētas ārsta morāliskās normas." Domāju, ka pēc visa teiktā par Hipokrata zvērestu, būtu tikai viens komentārs – tas nav jāapspiež, kaut kā jāmaina, jāpielāgo u.tml., bet gan jāpilda.

Profesors P.Stradiņš Rīgā strādāja vispirms 1. pilsētas slimnīcā prof. Jēkaba Alkšņa klinikā par nodaļas vadītāju. Viņam pārnākot 1928. gadā uz 2. pilsētas slimnīcu, prof. P.Stradiņa klinikā ar laiku izveidojās četras nodaļas: 2.a – septiskā nodaļa vīriešiem, 2.b – aseptiskā nodaļa vīriešiem, 3.a nodaļa un 3.b nodaļa – abas sievietēm (tās atradās augšstāvā). Šajās nodaļās 1940. gadā strādāja ārsti J.Eichvalds, J.Vieže, P.Purviņš, A.Marovskis, K.Dolietis u.c. Bez šīm nodaļām barakā bija vēl t.s. hroniķu jeb 31.nodaļa (tagad tur atrodas Mikrobioloģijas katedra), ko vadīja Dr. Dreizenštoks – pie viņa sāka savu darbu visi voluntieri, jauniņie. Sākumā P.Stradiņa ķirurģiskajā klinikā bija tikai vispārējās ķirurģijas nodaļas. Pēc kara sāka veidoties specializētas ķirurģiskās nodaļas: 4. – uroloģiskā nodaļa, 5. – onkoloģiskā, 6. – torakālās ķirurģijas un 18. – ķīmijterapijas nodaļa.

Domāju, ka prof. P.Stradiņa 95. dzimšanas dienas piemiņai vajadzētu atcerēties arī par P.Stradiņa otrā lolojuma – Medicīnas vēstures muzeja attīstību. Jau pirms 1940. gada prof. P.Stradiņš sāka vākt medicīnas vēstures eksponātus. Varbūt tas notika vēl krietni agrāk. Mēs, studenti – klinikas voluntieri, to sevišķi izjutām. Iepretim prof.P.Stradiņa mājai slimnīcas sētā bija t.s. Stradiņa vārtiņi. No tiem sākās ceļš, kas virzījās gar tenisa laukumu, kur mēs pēc grūtām operācijām spēlējām tenisu, lai "izvēdinātu" plaušas pēc ilgstošām ētera narkozēm. Un tad gadījās, ka vārtiņos noskanēja atslēgu klikšķis (prof. Stradiņam bija patiesi varena atslēgu "bunte"), atvērās vārtiņi un uz celiņa parādījās profesora salikušais augums. Redzējām, ka profesoram ir kaut kas padusē: – "Kolēģi, vai Jūs man nepalīdzēsiet pielikt šo bildi pie sienas?" – Cauri bija ar tenisu! Mums bija pilnīgi skaidrs, ka profesoram naktī kaut ko domā, pārdomā, pārkārto, atrod kādas jaunās idejas un tās tūlīt steidz realizēt. Citādi jau nevarēja būt, jo to pašu bildi, ko šodien mēs piekāram vienā vietā, pēc dažām dienām pārkārām citā.

Professoram jau šajā medicīnas vēstures pirmajā atmodā nebija viegli. Eksponāti krājās; arī mēs piedalījāmies to vākšanā. Intensīvu darbu portretu gleznošanā veica gleznotājs Leo Kokle, arī profesora meita Irēna. Intensīvi strādāja profesora "labā roka" Krūmiņš, bez kura līdzdalības nebija tapusi

¹ Par tulkojumu latīņu valodā pateicos L. Čerfases kundzei.

neviena ekspozīcija. Bet galvenais jautājums bija: kur to visu eksponēt? Muzejam taču nebija savu telpu. Par tādām tika izmantotas arī slimnīcas garo koridoru pagrabtelpas un jāsaka, ka šī ekspozīcija par visnenākajiem laikiem bija ļoti efektīga – te patiesi dvesa senatne. Bija tikai viena nelaime – muzejs pletās aizvien plašāk pagraba garajos kanalizācijas koridoros un pret to protestēja toreizējais slimnīcas administratīvais direktors Holodovs. Pēc ilgām sarunām bija noslēgts miers – uz pagraba sienas ar baltu krāsu tika novilkta vertikāle, kas nozīmēja – "*daļše, Pavel Ivanovič, ņe/zja*". Šī līnija vēl ilgi bija redzama un ieguva Holodova līnijas nosaukumu.

Tomēr muzeja tālākai iekārtošanai radās izeja – slimnīcas gotiskie bēniņi bija kā radīti viduslaiku ekspozīcijai. Katrā ziņā šī ekspozīcija bija ļoti iespaidīga, jo arī pati telpa runāja uz apmeklētāju – tā nav aizmirstama! Plašas ekspozīcijas izveidojās arī telpās pie auditorijām. Tomēr arvien vēl telpu pietrūka, jo profesors vēlējās eksponēt visu savāktu. Kā liels panākums muzeja tālākai iekārtošanai bija iespēja iegūt bijušā vācu oficiēru kluba telpas, kas bija uzceltas kādreizējā tenisa laukuma vietā. Atceros, ka jau no tā laika muzeju apmeklēja regulāri un, cik man izdevās būt klāt profesora stāstījumos par medicīnas vēsturi, tas bija vienkārši neaizmirstami. Un profesora atmiņai! Par katru eksponātu profesors zināja pastāstīt pat pēdējo sīkumu, viņa vēsturisko datu zināšanas bija apbrīnojamas. Gadījās, ka mēs profesora teikto pārbaudījām, vai nav "šauts uz laimi", bet dati vienmēr sakrita, un tas liecināja par profesora patiesi enciklopēdiskām zināšanām arī medicīnas vēsturē.

Viss jau bija – bagātīgs eksponātu klāsts, telpas, profesora un Krūmiņa entuziasms un nenogurdināmība, es teiktu, ka muzejs bija *de facto*, bet nebija *de iure*. Arī profesors to pārdzīvoja. Un tad, beidzot, muzejs ieguva telpas bijušajā Lietuvas sūtniecības ēkā, ieguva arī status, budžetu, darbiniekus utt., ieguva t.s. atzišanu *de iure*. Žēl, ka tas notika tikai neilgi pirms profesora aiziešanas no šīs dzīves, un es neatceros, vai profesors jaunajās, lepnajās telpās paspēja pabūt. Lielā piepūle un sevis nesaudzēšana citu labā viskrasāk iezīmējās ar notikumu Jūrmalas vilcienā, kad nogurušais profesors karstā vasaras dienā stāvēja kājās pēc grūtas ķirurga darba dienas un viņu saļimstošu iznesa no vilciena Babites stacijā, lai aizvestu uz mūsu slimnīcu.

Negribētu citēt seno tautas izteicienu, bet uz profesoru to varētu attiecināt – pravieti savā zemē neciena. Tomēr profesoram izdevās panākt Medicīnas vēstures muzeja otro atmodu – plašu, vienkopus savāktu bagātīgu medicīnas vēstures muzeju, teiktu, unikālu pat pasaules skatījumā.

Katrā ziņā nevienam nav iespējams izzināt, kādi būtu bijuši profesora plāni muzeja turpmākajā darbībā. Šīs atmiņas par manu neaizmirstamo skolotāju sāku ar viņa klinikas attīstības gaitu – sākumā vispārēja, pēc tam

pa nodaļām specializēta klinika. Pieļāuju varbūtību, ka profesors būtu attīstījis arī Medicīnas vēstures muzeja kopuma saglabāšanu un atsevišķu medicīnas vēstures specializāciju attīstību. Tas arī būtu loģiski, jo medicīna kā zinātne ir ļoti plaša un arī tās vēsture ir tik plaša, ka sakopot to vienā vietā nozīmētu, ka tur no katra būtu tikai kaut kas. Par to liecina mans, līdz šim vēl nepublicētais, raksts "Svarīgākās atceres uroloģijā 1989. gadā", kuru es iesniedzu publicēšanai tūlīt pēc I Vispasaules latviešu ārstu kongresa 1989. gadā.

PROFESORAM PAULAM STRADIŅAM (1896.17.I – 1958.14.VIII) 1991. GADĀ BŪTU DEVIŅDESMIT PIECI

Latvijas Ķirurģu biedrības sēdē, kurā atzīmēja šīs biedrības 45 gadu jubileju 1991. gada 11.decembrī, man blakus sēdošais prof. P.Stradiņa skolnieks Dr. A.Marovskis, atvadoties uzaicināja piedalīties arī "*Fraternitas Metropolitana*" 95 gadu jubilejas atcerē, piezīmējot, ka prof.P.Stradiņš arī bijis metropolitānietis. Tas arī bija galvenais iemesls, kādēļ es piedalījos atceres sēdē 15. decembrī. Viss dzirdētais bija ļoti interesants, pat pārsteidzošs. Uzzināju, ka "*Fraternitas Metropolitana*" rindās bijuši daudzi izcili mediķi – prof. J.Prīmanis, P.Sniķers u.c. mani bijušie studiju laika profesori. Prof. P.Stradiņa dēla akadēmiķa J.Stradiņa referāts, kā jau mēs esam pieraduši, bija ļoti saistošs, bet – kā teiktu mūsu premjers I.Godmanis – nedaudz lakonisks. Es to arī ļoti labi saprotu, ka dēlam ir grūti izteikties par savu tēvu, izceļot viņa nopelnus. Tādēļ man, piedaloties šajā sēdē un nākot mājās, radās pārdomas, kuras es būtu varējis izteikt, bet šoreiz es tās ļūms izsaku, kā saka, spontāni – bez manuskripta.

Jubilejas reizēs mēs atceramies ne vien 1896. gadu kā "*Fraternitas Metropolitana*" un mana neaizmirstamā skolotāja un garīgā tēva P.Stradiņa dzimšanas gadu, bet atceramies arī, ka 1991. gadā prof. P.Stradiņam būtu 95 gadi – tikpat, cik šodien aktierim Ē.Valteram, kas vēl kāpj uz skatuves. Tomēr mēs nedrīkstam šajā gadā aizmirst arī citus datumus, kas arī ir nozīmīgi, varbūt pat izšķiroši mūsu tautas, mūsu Tēvzemes likteņos. Piemēram, 1944. gada 13. oktobrī, ko visu laiku atzīmēja kā Rīgas atbrīvošanas gadu, bet arī kā Rīgas krišanas gadu, Rīgas atkārtotās pakļaušanas gadu PSRS. Šo dienu paredzot, ļoti daudzi no mūsu latviešu inteliģences, kārtīgi un turīgi latvieši, devās uz Kurzemi, devās tālā nezināmā svešumā uz Rietumiem, lai saglabātu vismaz savu dzīvību.

Un tā gadījās, ka no prof. P.Stradiņa klinikas bija aizbraukuši faktiski visi ārsti (bija arī tādi, kas bija latviešu leģionāru rindās un cinījās par brīvu

Dzimteni). Prof. P.Stradiņš bija palicis ķirurģiskajā klinikā viens pats. Bet jāoperē taču ir, arī asistents ir nepieciešams un kā tādu sameklēja vecās krievu inteliģences pārstāvi rentgenologu Dr. Kosinski. Pēckara gados prof. P.Stradiņš mēdza pajokot kā viņam ar operācijām veicies, asistējot rentgenologam. Atceros teicienu – "Nu ko, kolēģa, – izņemat vismaz āķus, lai es varētu aizšūt brūci." – Jā, tā tas bija. Viņš bija viens ne vien klinikā, bet arī slimnīcā un fakultātē. Tādēļ arī slodze bija nenormāla gan kā klinikas un katedras vadītājam, gan kā institūta vadītājam u.tml. Lai kaut kā izķļūtu no radušās situācijas, profesors ļoti bieži braukāja pa Padomju Savienību, meklējot speciālistus ar latvisku izcelsmi – piemēram, prof. J. Buni, prof. E. Burtnieku, prof. P. Gērki u.c., kā arī lojālus cittautibniekus, kas varētu nodrošināt darbu gan klinikā un slimnīcā, gan visā republikā. Viņi visi tika arī ļoti labi iekārtoti – kaut vai, piemēram, prof. Bunem un prof. Burtniekam slimnīcā tika ierādīti ērti dzīvokļi, viņus pat nodrošināja ar labu uzturu. Un, protams, bija vēl citas ērtības – vasarnīcas, automašīnas ar šoferi utt.

Un tad pienāca prof. P.Stradiņa liktenīgā diena. Cik atceros, tā bija kaut kāda ļoti neatliekama ekspromta lekcija kādā saietā 1950.(?) gadā. Ko prof. P.Stradiņš šajā lekcijā bija teicis, vēl šodien īsti nezinu, vienīgi atceros, ka drīz pēc tam "Ciņas" otrajā lappusē parādījās garš raksts – "PAR KĀDU KAITĪGU LEKCIJU" (varbūt bija arī savādāk, bet doma bija izteikta aptuveni šādi). Drīz pēc tam man bija iespēja piedalīties sēdē Anatomikumā, kur izskatīja šo "kaitīgo lekciju". Sēdi vadīja, šķiet, prof. V. Kalbergs. Un tad nu "deva"! Turklāt, visi tie, kurus iekārtojis un labi apgādājis bija prof. P.Stradiņš. Viņi "metās" prof. P.Stradiņam virsū cits citu pārspēdami: – "Mēs jau sen izjutām, ka Jums, Paul Ivanovič, tāda rietumnieciska domāšana, kā jūs drikstējāt pat domāt, ka Rietumos (pūstošos) cilvēka vidējais mūža ilgums ir garāks nekā mūsu plaukstošajā sociālistiskajā sabiedrībā? Jā, profesors Paul Ivanovič, mēs jau sen jutām, ka jūs runājat vienu, bet domājat citu. Jā, mēs pat izjutām, ka jūs neesat cilvēks ar padomju cilvēka domāšanu, ka jūs protat veikli maskēties." – Sēdēju, klausījos un izjutu, ka prof. P.Stradiņš arvien vairāk saplok. Kad viņam pēc šīs strostēšanas deva vārdu, viņš klusi un nevarīgi pieņēma visus apvainojumus un teica apmēram šādi: "Esmu vainīgs, lūdzu man to piedot!" To arī varēju saprast, to varēja saprast katrs, kas pirms 13. oktobra "neizskrēja" uz Rietumiem. Jā, kas būtu noticis, ja visi latvieši būtu "aizskrējuši"? Kādam taču vajadzēja palikt: kur tad nu būtu mūsu brīvā zeme, mūsu LATVIJA. Bet prof. P.Stradiņam bija arī citi iemesli, kādēļ viņš gribēja palikt. Un proti, vispirms, Dzimtenes mīlestība – vienmēr atcerēšos, kā prof. Stradiņš mīlēja savu dzimto Viesīti! Pasarg! Dievs, ja mēs vizītes laikā profesoram neziņotu, ka slimnieks ir no Viesītes – tā būtu nelabojama neuzmanība pret profesoru, kurai pēc tam sekotu pamatīgs brāziens. Otrkārt, profesors bija jau sen savācis daudz materiālu slimnīcas viduslaiku pagrabos, gotiskajos bēniņos un citur savai lielajai iecerei –

Medicīnas vēstures muzejam. Ja viņš aizbrauktu, viss būtu izvazāts. Un tad – klinika, profesora iemīļotie vārtiņi, viņa pirmais ceļš no mājām. Kad profesors atgriezās no saviem braucieniem, viņa tiešais ceļš bija klinika. Piederīgie viņu sameklēja vai nu operācijas zālē, vai pie slimnieka gultas.

Par to visu es domāju arī tādēļ, ka mēs bieži pieminam Astru, pieminam Peteru. Jā, pilnīgi pareizi – viņu nopelni ir nenovērtējami, tomēr atcerēsimies, ka profesors Stradiņš nedzīvoja Gorbačova laikā – piecdesmitie gadi nebija salīdzināmi ar šodienu. Un tādēļ es domāju, ka profesora P.Stradiņa nopelni nav aizmirstami. Viņš bija viens no pirmajiem, varbūt to pat neapzinoties, cīnītājiem un arī cietējiem par Latvijas neatkarību, brīvību un patiesību.

Pēc šīs sēdes mēs visi redzējām, ka tas vairs nav mūsu profesors – viņš kaut kā ļoti izmainījās. Protams, bija jau arī priecīgāki brīži. Bet tad pienāca tā liktenīgā karstā vasaras diena, kad pēc grūtas darba dienas operācijas zālē profesors atpakaļceļā uz Lielupi bija spiests pārpildītā vagonā stāvēt kājās – neviens viņam vietu nebija devis. Pie Babites stacijas profesoru salīmušu iznesa ārā un ļoti smagā stāvoklī ievietoja mūsu slimnīcā. Un tas jau bija fināls.

Ja profesors būtu sasniedzis aktiera Ē.Valtera vecumu un šodien būtu piedalījies "*Fraternitas Metropolitana*" 95 gadu jubilejā, nez kā viņš atbildētu uz jautājumu: – Kā Jūs, profesor, novērtējat mūsu šodienas Latvijas stāvokli – kā labu ar "jā", vai kā sliktu ar "nē". – Un es domāju, ka profesors teiktu "nē". "Nē" tādēļ, ka profesora piecdesmitajos gados teiktais "kādā kaitīgā lekcijā" ir bijis pilnīgi pareizi. Diemžēl mūsu republikā vidējais mūža ilgums ir tikai nedaudz garāks par 70 gadiem: 60 gadu vecumu sasniedz tikai katrs 5. vīrietis un katra 7. sieviete. Mums ir ļoti daudz pensionāru (20%), Latgalē katrs trešais ir pensionārs. Mums ir ļoti zema dzimstība (2), faktiski esam kā senie libieši. Daugavpili bija ap 12% latviešu skolu, tagad knapi 6% (būs jāslēdz skolas ar latviešu valodu). Mums ir lielākais abortu skaits, nepārtraukti tiek reklamēti kontraceptīvie līdzekļi u.tml. "Liderīgais" dzīves veids arī mums draud ar AIDS. Jūrmalā var jau runāt par sifilisa epidēmiju. Kādēļ mums dzimst tik daudz kropliņu? Vai mātes un tēvi par to ir padomājuši? Vai kropliņiem nevajadzētu "piketēt" vismaz pie viņu sirdsapziņas?

Un profesors P.Stradiņš teiktu "jā" par mūsu brīvības ceļu, par visu, kas tik īsā laikā sasniegts un kas vēl tiks sasniegts. Teiktu "jā" par cenu reformu (vai tad maizīti kāds novērtēja, vairāk svieda ārā, pat laukos). Latviešu letalitātes pirmais iemesls ir pārbarošānās, tikai pēc tam – infarkts un vēzis. Un tas, ka satiksmes līdzekļos paaugstinātas cenas, ir apsveicami – varbūt tad studenti "nešturmēs" trolejbusus pie Nacionālā teātra, lai pārbrauktu pāri tiltam, bet iedami bariņā, ieelpotu patiesi svaigu gaisu un redzētu skaisto Rīgas panorāmu. Labi arī, ka alkoholiskie dzērieni un cigaretes ir dārgi, jo

cigarete ir ne vien plaušu vēzis, sirds infarkts, bet arī impotence. Un galvenais – es tomēr ticu mūsu jaunajai maiņai, starp viņiem ir arī labi cilvēki, kas turpinās mūsu darbu. Tādēļ es ļoti vēlētos, lai atzīmējot "Fraternitas Metropolitana" un mana neaizmirstamā skolotāja prof. Paula Stradiņa 100 gadu piemiņas dienu, tā būtu skaista realitāte. Man ļoti patīkami, ka šajā atmodas laikā mēs neaizmirstam arī mūsu priekštečus, viņu devumu mūsu tautas izdzīvošanā.

Kas pagātni pētī, nākotni svētī!

THE THIRD AWAKENING OF THE HISTORY OF MEDICINE

PROF. PAULS STRADIŅŠ

(17.1.1896—14.8.1958)

WOULD BE 95 IN 1991 (SUMMARY)

By Eduards Smiltens

Two articles by the Latvian urologist Eduards Smiltens (1918—1992) deal with problems of medical deontology and the traditions of medicine in Latvia. Personal recollections on Smiltens' instructor, Prof. Pauls Stradiņš, are included. The articles were written in 1991.